

Sambor Grucza

O nieporozumieniach w sprawie siły lingwistyki

Lingwistyka Stosowana / Applied Linguistics / Angewandte Linguistik nr 1,
99-113

2009

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

Sambor GRUCZA
Uniwersytet Warszawski

O nieporozumieniach w sprawie siły lingwistyki

1. Na temat nieporozumień wokół analizy dyskursu, a w szczególności wokół ich przedmiotowego zakresu wypowiedziałem się już wcześniej na łamach Przeglądu Glottodydaktycznego w artykule „Lingwistyka tekstu a analiza dialogu – w sprawie nieporozumień wokół ich przedmiotowej dyferencjacji” (zob. S. Grucza 2008). Lektura kolejnych wypowiedzi na temat analizy dyskursu, jej celów i zadań oraz możliwości eksplikatywnych, jakie zostały sformułowane w ostatnim czasie, skłoniły mnie do ponownego zajęcia stanowiska w tej sprawie, ale przede wszystkim do zastanowienia się nad przyczynami traktowania przez niektórych badaczy analizy dyskursu jako pozalingwistycznej dziedziny nauki.

Wydaje się, że przyczyn takiego stanu rzeczy należy szukać głównie w niezrozumieniu tego, czym jest i jak istnieje to, co wyróżniamy za pomocą wyrażenia „język”. Wszystko wskazuje na to, że lekceważenie odpowiedzi ontologicznych dotyczących języka wypacza lingwistyczne rozważania nad dyskursem, a często prowadzi także do ucieczki w zakres rozważań natury psychologicznej i/lub socjologicznej. W konsekwencji brak zrozumienia tego, czym jest i jak istnieje język prowadzi niekiedy do prób wyjaśniania zagadnień językowych (lingwistycznych) za pomocą teorii i metod psychologicznych i/lub socjologicznych.

2. Uporządkujmy zatem te kwestie. Na wymienione zasadnicze mankamenty dotychczasowych sposobów rozumienia tego, do czego odnosi się wyrażenie „język(i)”, wynikające z ignorowania odnośnych ontologicznych pytań bodaj jako pierwszy uwagę zwrócił w swoich pracach F. Grucza i zarazem jako pierwszy podjął próbę ich przezwyciężenia. Już w latach 70-tych XX w. zaczął tworzyć zręby teorii rzeczywistych języków ludzkich, którą z początku nazywał „relatywistycznym podejściem do języków ludzkich”, a następnie (pod wpływem m. in. piszącego te słowa) zdecydował się określać ją jako „antropocentryczną teorię języków ludzkich.” Pierwszą wersję tej teorii przedstawił w opublikowanej w 1983 r. monografii *Zagadnienia metalingwistyki. Lingwistyka – jej przedmiot, lingwistyka stosowana*. Niektóre jej elementy uściślił i zarazem rozwinął w późniejszych pracach. Nieco później zaczął rozwijać swą antropocentryczną teorię rzeczywistej kultury ludzkiej, natomiast w ostatnim czasie wiele uwagi poświęcił ontologicznym zagadnieniom

dotyczącym wiedzy¹. Rozszerzone i uzupełnione poglądy w tej sprawie F. Grucza przedstawi niebawem w monografii zatytułowanej „Nauka – poznanie – wiedza – język(i). Zarys lingwistycznych podstaw epistemologii antropocentrycznej” (2009).

Dodam, iż w monografii *Zagadnienia metalingwistyki* F. Grucza szeroko zaprezentował także główne zasady wyznaczania zakresu przedmiotowego dziedzin naukowych, na podstawie których przedstawił sposób określania przedmiotu i celów badawczych lingwistyki.

Rozpocznę zatem od przypomnienia odpowiedzi na ontologiczne pytanie, o ontologiczny status tego, do czego odnoszą się wyrażenia typu „język(i) ludzki(e)”, czyli pytania, jak istnieje to, co się tak nazywa, a następnie przywołam główne zasady wyznaczania zakresu przedmiotowego lingwistyki.

2.1. W myśl teorii antropocentrycznej, z ontologicznego punktu widzenia, rzeczy wyróżnione za pomocą wyrażenia „język” trzeba podzielić na dwie kategorie: (a) rzeczywiste języki ludzkie (idiolekty), czyli języki konkretnych osób, (b) intelektualne konstrukty (idealne modele), określane jako „języki narodowe”, czyli także jako „język polski” czy „język niemiecki”. Te intelektualne konstrukty (idealne modele) nie są ani językami rzeczywistymi, ani „rzeczywistym wspólnym językiem” Polaków lub Niemców. Tymczasem to, co nazywa się tradycyjnie „wspólnym językiem polskim” to logiczna suma form jednostek leksykalnych, wytworzonych przez członków polskiej wspólnoty językowej oraz logiczny przekrój struktur ich języków (por. F. Grucza 2005: 49).

Obok idiolektów, czyli rzeczywistych języków konkretnych osób, F. Grucza wyróżnia jeszcze polilekty. Polilekty to logiczna suma lub logiczny przekrój dowolnego zbioru idiolektów, tj. logiczna suma lub przekrój składających się na te idiolekty właściwości wszystkich wziętych pod uwagę osób. Polilekt rozumiany jako logiczna suma to faktycznie wszystkie części zbioru idiolektów wziętych pod uwagę osób, natomiast polilekt rozumiany jako logiczny przekrój to faktycznie tylko wspólne części idiolektów branych pod uwagę podmiotów zbiorowych – wspólnot.

Ogólna odpowiedź na pytanie, do czego odnosi się wyrażenie „język”, czyli na pytanie, jak istnieje to, co się tak nazywa: rzeczywiście istnieją tylko języki konkretnych (rzeczywistych) mówców/słuchaczy, stanowiące ich pewne immanentne, integralne i konstytutywne właściwości – tylko o nich (o ich pewnych postaciach) można powiedzieć, że spełniają konkretne funkcje, tylko one są rzeczywistymi językami. Natomiast rzeczywistymi językami nie są żadne uogólnienia języków, żadne ich idealizacje, żadne abstrakcyjne modele. Te wytwory nie są, bo być nie mogą, integralnymi współczynnikami konkretnych (rzeczywistych) mówców/słuchaczy. Natomiast wszystkim tego rodzaju intelektualnym wytworom można przypisać status bytów autonomicznych, tyle tylko, że status bytów idealnych.

Tylko o polilektach rozumianych jako przekrój logiczny zbioru idiolektów wziętych pod uwagę mówców/słuchaczy można powiedzieć, że rzeczywiście ist-

¹ Bibliografię analityczną antropocentrycznej teorii języków ludzkich opublikujemy w kolejnym numerze *Lingwistyki Stosowanej*.

nieją, o ile potraktuje się je jako pewne części składowe każdego wziętego pod uwagę idiolektu. O tak rozumianych polilektach można też powiedzieć, że są rzeczywistymi „wspólnymi” językami zbioru wziętych pod uwagę osób. Natomiast z oczywistych względów nie sposób potraktować ich jako rzeczywiście istniejących polilektów, stanowiących sumę logiczną zbioru wziętych pod uwagę idiolektów, ponieważ są one wyłącznie pewnymi konstruktami. Można je natomiast potraktować jako byty autonomiczne. Dodam jeszcze w tym miejscu, że zarówno idiolekty, jak i specjalistyczne polilekty trzeba odróżnić od ich opisów (por. F. Grucza 1994: 21).

Rzeczywiste języki ludzkie są zlokalizowane w mózгах ludzkich. Do tej pory zakładano, iż operacji językowych nie wykonuje cały mózg, a jedynie jego wyspecjalizowane centra. Wyniki wielu obserwacji klinicznych wskazują jednak na to, że funkcje językowe mogą przejmować także partie mózgu, które tradycyjnie nie są utożsamiane z tzw. centrami językowymi. Tak, czy inaczej, choć już wiele wiadomo, które centra są „tradycyjnie” odpowiedzialne za dokonywanie operacji językowych, to jednak niewiele wiadomo jeszcze o tym, gdzie dokonywane są poszczególne cząstkowe operacje językowe, czyli jakie centra są odpowiedzialne za spełnianie poszczególnych funkcji językowych (zob. F. Grucza 1993, V. H. Yngve 1986, 1991, 1996, Z. Wąsik 1986, 1996, 2005a,b, E. Wąsik 2007).

W ostatnich latach coraz więcej badaczy dostrzega słusność założeń teorii antropocentrycznej. Podobnie jak F. Grucza, tak S. Krämer (2002), H. J. Schneider (2002), A. Schönberger (2003), K. Zimmermann (2004, 2007) zdają się postrzegać kwestie dotyczące ontologicznego statusu rzeczywistości określanej jako „język”. A. Schönberger (2003: 272), powołując się na wyniki badań neurobiologicznych, wyraźnie zakwestionował wyrażany w duchu strukturalistycznym pogląd, że język jest systemem ponadindywidualnym: „Wenn die Erkenntnisse der Neurobiologie stimmen, wovon auszugehen ist, dann kann es prinzipiell keine mehreren Menschen gemeinsame *langue* oder kein überindividuelles Sprachsystem im strukturalistischen Sinne geben, sondern es gibt dann nur die *paroles*, konkrete sprachliche Äußerungen von Individuen, und eine *langue* bestenfalls auf individueller Ebene, wobei das diese beherrschende Individuum sie beständig weiterentwickelt (...) und die von ihm (re-)konstruierten Bedeutungen der *paroles* anderer Sprecher erst in der Wirklichkeit seines Gehirns zu dem Konstrukt eines 'einheitlichen' Sprachsystems verschmilzt.“

Zasadność teorii antropocentrycznej zdają się potwierdzać również najnowsze wyniki badań neurolingwistycznych (zob. G. Roth 1996, 2003, E. Linz 2002, J. E. Gorzelańczyk 2003) oraz wyniki rozważań prowadzonych zarówno w obrębie ogólnej lingwistyki tekstu (zob. W. Schnotz 1994, G. Antos 1997, 2007, Ch. M. Schmidt 2001, K. Ehlich 2002, W.-A. Liebert 2002, J. Engberg 2002a,b, G. Weidacher 2004, B. Lönneker 2005). Także w obrębie rozważań filozoficzno-antropologicznych coraz częściej wyrażany jest pogląd, iż język ludzki nie tylko jest nierozdzielnie związany z człowiekiem, ale że ponadto jest on jego kognitywną właściwością konstytutywną. L. Jäger (2004: 37) wypowiedział się w tej sprawie następująco: „In diesem Sinne scheint Sprache sowohl phylogenetisch für die Her-

ausbildung wesentlicher Eigenschaften der menschlichen Kognition als auch ontogenetisch für die Entstehung von Ich-Identität und kulturspezifisch organisiertem begrifflichem Weltbezug verantwortlich zu sein.“

Słuszność zajętogo prawie 30 lat temu przez F. Gruczę stanowiska w sprawie genetycznego uwarunkowania zdolności wytwarzania (konkretnych) umiejętności językowych (właściwości lingwogeneratywnych) coraz wyraźniej potwierdzają przede wszystkim wyniki najnowszych badań eksperymentalnych przeprowadzonych na gruncie genetyki. Jak podaje J. E. Gorzelańczyk (2003) zlokalizowano już pierwszy gen bezpośrednio odpowiedzialny za realizację określonych funkcji językowych (gen FOXP2)².

2.2. Z faktu, że rzeczy wyróżnione za pomocą wyrażenia „język” trzeba podzielić na (a) rzeczywiste języki ludzkie (idiolekty), czyli języki konkretnych osób oraz (b) intelektualne konstrukty (idealne modele), wynika, że lingwistykę trzeba podzielić na lingwistykę zajmującą się rzeczywistymi językami (lingwistykę języków rzeczywistych) i lingwistykę zajmującą się owymi intelektualnymi konstruktami (wzorcami), idealnymi modelami (opisami), przy czym prymat wypada przyznać lingwistyce języków rzeczywistych – jej wyniki stanowią bowiem podstawę dla rozważań lingwistyki konstruktów intelektualnych.

Zakres znaczeniowy wyrażenia „język rzeczywisty” („idiolekt”) nie jest wyznaczony z góry. Można go ograniczyć tak, że obejmie on (a) tylko struktury wyrażeniowe lub (b) struktury wyrażeniowe powiązane ze znaczeniem, bądź (c) struktury wyrażeniowe powiązane ze znaczeniem i regułami komunikacyjnymi (pragmatycznymi) (dokładniej na ten temat zob. F. Grucza 2007). Oznacza to, że granice zbioru właściwości, który określa się jako „język” są względne (relatywne), bowiem zbiór właściwości językowych, można wyznaczyć węższej lub szerzej, choć jego rdzeniem są zawsze struktury wyrażeniowe:

W konsekwencji trzeba również lingwistykę podzielić na (a) lingwistykę, zajmującą się językiem ograniczonym tylko do struktur wyrażeniowych – czyli lingwistykę w ujęciu węższym, (b) lingwistykę, zajmującą się językiem, do którego zalicza się struktury wyrażeniowe powiązane ze znaczeniem – czyli lingwistykę w ujęciu szerszym, i wreszcie (c) lingwistykę, zajmującą się językiem, do którego zalicza się struktury wyrażeniowe, powiązane ze znaczeniem i regułami komunikacyjnymi (pragmatycznymi) – czyli lingwistykę w ujęciu najszerszym.

Formalna definicja przedmiotu jakiejkolwiek dziedziny nauki i/lub jakiejkolwiek poddziedziny ma postać zbioru składającego się z trzech podzbiorów³: $[O_1 \dots O_x; W_1 \dots W_y; R_1 \dots R_z]$. Zbiór $\{O_1 \dots O_x\}$ to zbiór branych pod uwagę obiektów, zbiór $\{W_1 \dots W_y\}$ to zbiór właściwości tych obiektów, zbiór $\{R_1 \dots R_z\}$ to zbiór relacji pomiędzy tymi właściwościami i relacji pomiędzy branymi pod uwagę obiektami.

² Dokładny opis poszukiwań genu FOXP2 podają: W. Enard et al. 2002, J. Kraule et al. 2007; zob też http://www.evolutionpages.com/FOXP2_language.htm

³ Szerzej na ten temat zob. S. Grucza 2004. Zaproponowana charakterystyka przedmiotu analizy dyskursu opiera się na teorii nauki przedstawionych przez F. Gruczę 1983).

Przedmiot lingwistyki, zajmującej się rzeczywistymi językami konstytuują konkretni ludzie, którymi interesuje się ona ze względu na ich konkretne właściwości (umiejętności) językowe. Są to właściwości językowe, które umożliwiają ludziom tworzenie i nadawanie własnych oraz odbieranie i rozumienie (interpretowanie) wypowiedzi językowych innych mówców/słuchaczy. Podstawowym i centralnym przedmiotem zainteresowań lingwistyki nie są więc wypowiedzi językowe, lecz ludzie jako mówcy/słuchacze i ich właściwości językowe (por. F. Grucza 1983: 292).

3. Wobec powyższego duże zdziwienie budzą wypowiedzi, w których ich autorzy przypisują językom ludzkim takie właściwości jak „władza”, ale także i takie, w których traktują oni języki ludzkie jako „formy działania społecznego”.

Co się tyczy pierwszej kwestii, to przypomnijmy najpierw, że rzeczywiste języki ludzkie (idiolekt), czyli języki konkretnych osób, stanowią ich pewne immanentne, integralne i konstytutywne właściwości. Wynika z tego jasno, że językowi ludzkiemu nie można przypisać właściwości określanej jako „władza”, ponieważ zakres znaczeniowy tego wyrażenia ujmowany jest ogólnie jako „możność, zdolność (a) władania kimś/czymś lub (b) oddziaływania na kogoś/coś”. Oznacza to, że jeżeli ktoś przypisuje językowi ludzkiemu atrybut władzy, to musi także odpowiedzieć na pytanie, na kogo i na co oraz w jaki sposób właściwości językowe danej osoby są w stanie, oddziaływać, a także na pytanie, czy właściwości te mogą władać, oddziaływać same z siebie, czyli bez woli ich posiadacza, czy też wola ta jest warunkiem *sine qua non* takiego działania. Z powyższych rozważań wynika, że już samo postawienie powyższych pytań w pełni ujawnia niedorzeczność przypisywania językowi ludzkiemu atrybutu władzy. Ludzie mogą władać/oddziaływać na innych (i tak też czynią) wykorzystując w tym celu wypowiedzi językowe, które tworzą posługując się językiem. Czym innym jest jednak samo oddziaływanie jednego człowieka na drugiego, czym innym narzędzie (tu wypowiedź językowa), za pomocą którego tę czynność się wykonuje, a jeszcze czym innym umiejętności (tu językowe), na podstawie których tworzy się to narzędzie działania.

Co się tyczy ujmowania języka, jako „formy działania społecznego” to powiem tu tylko tyle. Wbrew pozorom zakres tego, co nazywa się językiem nie jest „z góry” czy „z natury” zdeterminowany. Zakres rzeczywistości nazywanej językiem nie jest w obrębie mentalnego wyposażenia konkretnych ludzi wyraźnie odgraniczony od innych zakresów tegoż wyposażenia. Oznacza to, że granice tego wyposażenia nazywanego językiem można określić wężej lub szerzej. Do zakresu pojęcia język można włączyć same tylko reguły tworzenia wypowiedzi, można objąć nim także odpowiednie leksykony i można do niego włączyć także zbiór form tych wypowiedzi (F. Grucza 1994). Nad tym, czy do tego zakresu należy włączyć także formy działania społecznego można dyskutować. Nie wolno jednak utożsamiać (traktować) języka (mentalnego wyposażenia konkretnych ludzi) jedynie z formami działania społecznego – bez względu na to jak, w jaki sposób, formy te zostaną zdefiniowane. Inna sprawa, że w rozważaniach dotyczących granic zakresu pojęcia język trzeba wyraźnie odróżnić dwie płaszczyzny, (a) formę (strukturę) wypowiedzi i/lub działań społecznych od (b) ich konkretnej realizacji substancjalnej imple-

mentującej tę formę (strukturę). Formy (struktury) wypowiedzi to w przypadku konkretnego mówcy/słuchacza obiekty (fakty) mentalne, tzn. obiekty istniejące w jego mózgu jako pewne elementy jego wiedzy strukturalnej i operacyjnej. Natomiast konkretne realizacje wypowiedzi to obiekty eksternalizowane, czyli istniejące samodzielnie w postaci fonicznej lub graficznej, a czasem także dotykowej (taktylnej).

4. Błędne zapatrywanie się na języki ludzkie prowadzi w konsekwencji nie tylko do błędnego wyznaczania zakresu dziedzinowego (przedmiotu badań) lingwistyki, ale także do błędnego ujmowania jej celów i zadań poznawczych – *suma summarum* do niemiarodajnych ocen w sprawie „siły” lingwistyki.

O sile lingwistyki, jak i sile każdej innej dziedziny nauki, świadczy to, w jakim stopniu jest ona w stanie naukowo wyjaśnić (opisać) przedmiot swojego poznania. Mówiąc inaczej, o sile lingwistyki, jeżeli znaczenie wyrażenia „siła” potraktujemy w kategoriach naukowych, świadczy moc eksplikacyjna jej modeli języka (= rekonstrukcji języka), a nie jej takie bądź inne „pragmatyczne”, „empiryczne”, czy też „interdyscyplinarne nachylenie”, jak to niektórzy postulują. Ani takie, ani inne „nachylenie” – cokolwiek miałyby to znaczyć – nie jest *per se* żadną wykładnią, czy też żadnym warunkiem, zwiększenia siły eksplikatywnej żadnej dziedziny nauki, a więc także i lingwistyki.

Natomiast jeżeli znaczenie wyrażenia „siła” ujmemy jako „siła popularności”, czy też „siła upowszechnienia”, to wtedy trzeba zdać sobie sprawę z tego, że w takim razie rozważania nad lingwistyką i jej siłą automatycznie przenosimy z płaszczyzny możliwości eksplikatywnych na płaszczyznę upowszechniania jej teorii, metod i wyników badań. Inna rzecz, że upowszechnianie lingwistyki (w rozumieniu upowszechniania nauki) powinno zostać włączone do katalogu głównych zadań nowoczesnej lingwistyki. Niemniej jednak, nie wolno mylić siły (jeżeli już używamy tu tego wyrażenia) naukowej eksplikacji lingwistyki ze stopniem jej upowszechnienia jako nauki. Ponadto warto zauważyć, iż jedno nie zawsze idzie w parze z drugim.

Nie sposób także zaakceptować prób, czy też propozycji, poszukiwania przedmiotu i celów badawczych lingwistyki „pod hasłami” (jak to niektórzy formułują) analizy dyskursu, pragmatyki, semiotyki społecznej, czy też retoryki międzykulturowej. W tej sprawie powiem tu tylko tyle: lingwistyka jest dziedziną nauki nie dlatego, że istnieje jej taka lub inna nazwa, ale dlatego, że wyznaczyła ona swój (własny) przedmiot badań. W obrębie jej ogólnego przedmiotu badań (jak i w obrębie przedmiotów innych dziedzin) można wyznaczyć jej cząstkowe przedmioty badań. Jeżeli analizę dyskursu i pragmatykę potraktujemy jako dziedziny cząstkowe lingwistyki (jak to się z reguły czyni), to w konsekwencji dziedziny te powinny posiadać – i *de facto* posiadają – swoje cząstkowe przedmioty badań, które ująć trzeba jako składowe ogólnego przedmiotu badań lingwistyki. Analogicznie sprawa przedstawia się z celami badawczymi lingwistyki. W takim razie przedmiotu i celów badawczych lingwistyki nie należy poszukiwać ani „pod hasłami” analizy dyskursu, ani „pod hasłami” pragmatyki, bowiem i jedna i druga konstytuują swój przedmiot badań „pod hasłami” lingwistyki.

Jeżeli natomiast potraktujemy analizę dyskursu, pragmatykę, semiotykę społeczną, retorykę międzykulturową jako dziedziny odrębne, czyli takie, które nie są dziedzinami cząstkowymi lingwistyki, to nie traktujemy ich przedmiotów badań jako cząstkowych przedmiotów badań lingwistyki, a jako odrębne przedmioty badań. W takim razie, trzeba by postawić pytanie o sens poszukiwania przedmiotu jednej dziedziny „pod hasłem” innej dziedziny.

5. W ostatnim czasie w polskich publikacjach ostra krytyka wobec możliwości eksplikatywnych, czy jak chcą niektórzy, wobec „siły”, lingwistyki, kierowana jest przez niektórych badaczy z pozycji tzw. krytycznej analizy dyskursu. Przyjrzyjmy się tej zatem tej sprawie nieco dokładniej.

Lingwistycznie ukierunkowana analiza dyskursu sięga swoimi korzeniami amerykańskiego nurtu socjologicznego określanego jako etnometodologia a związanego z badaniami E. Goffmanna (1959), H. Garfinkela (1967). Pierwsze badania z zakresu etnometodologicznie ukierunkowanej analizy dyskursu (początkowo określanej jako *conversational analysis* – analiza konwersacji) rozpoczęto mniej więcej pod koniec lat 60. XX wieku w USA (zob. H. Sachs 1992⁴), a na początku lat 70. przedstawiono obszernie już ich pierwsze wyniki (zob. H. Sachs, E. A. Schegloff, G. Jefferson 1974). Stąd też, jak pisze J. Edmonson (1981), a za nim także E. Ventola (2000), pierwsze użycie terminu *discourse analysis* zarezerwowane było w terminologii anglosaskiej na określenie badań zajmujących się komunikacją dialogową (dyskursywną)⁵.

Ale przede wszystkim pamiętać trzeba o tym, że korzenie lingwistycznych zainteresowań tak dyskursami, jak i tekstami sięgają jeszcze o wiele dalej w przeszłość, jako że tekstami/dyskursami zajmowała się już starożytna filologia, a potem także retoryka i stylistyka, chociaż nie zawsze i nie od początku z czysto lingwistycznego punktu widzenia.

Zakres znaczeniowy wyrażenia „etno-”, obejmuje to, co nazywa się wzorami codziennych zachowań i działań ludzi. W rozumieniu H. Garfinkela, zadanie etnometodologii polega na rekonstrukcji wzorów (struktur) działań, które zapewniają partnerom interakcji dialogowej wzajemne zrozumienie. Badania, jakie przeprowadził H. Garfinkel skłoniły go do sformułowania tezy, iż tym, co „zabezpiecza” komunikację (interakcję) międzyludzką, jest stosunkowo ścisły związek pomiędzy danym kontekstem zewnętrznym, a wypowiedziami językowymi, za pomocą których dana komunikacja (interakcja) jest realizowana. Powodzenie komunikacji zależy zatem w dużej mierze od przestrzegania określonych wzorów interakcyjnych, typowych dla danej społeczności językowo-kulturowej. Przyjęte przez etnometodologów rozumienie wyrażenia „interakcja” pozycjonuje ich w tradycji rozważań

⁴ H. Sachs od 1964 r. zapisywał swoje wykłady. Zostały one wydane *posthum* w 1992 r. przez G. Jeffersona.

⁵ Zainteresowanych w sposób szczególny historią konstituowania się i nazywania różnych dziedzin zajmujących się *tekstem* i/lub *dyskursem* odsyłam poza tym do prac zamieszczonych dodatkowo w bibliografii; polecam także stronę www „discourse analysis online” [<http://extra.shu.ac.uk/daol/>] oraz Bibliography of Sources for Discourse Analysis Methods [<http://www-personal.umich.edu/~jaylemke/meth-bib.htm>], <http://extra.shu.ac.uk/daol/>.

fenomenologicznych – dialog i intersubiektywność stanowią punkt wyjścia analizy językowego działania.

Ponieważ na gruncie nauki polskiej większość wypowiedzi dotycząca tak zakresu przedmiotowego, jak i celów badawczych krytycznej analizy dyskursu jest, mówiąc najogólniej, mało precyzyjna, prześledźmy wypowiedzi sformułowane w tej sprawie przez innych przedstawicieli tej dziedziny. I tak w anglosaskiej literaturze ten kierunek badań określany jest jako *Critical Diskurse Analysis*, natomiast w niemieckiej jako *Kritische Diskursanalyse*. W zasadzie tak na gruncie anglistycznym, jak i germanistycznym zadania badawcze, jakie formułowane są pod adresem krytycznej analizy dyskursu dotyczą albo analizy sfery społecznej dyskursów (interakcji), albo językowego charakteru procesów społeczno-kulturowych.

Krytyczna analiza dyskursu nie jest jednak kierunkiem homogennym. W jej obrębie wyróżnić można m.in.: kierunek rozwijający się wokół koncepcji M. Foucault oraz wokół N. Fairclough, następnie szkołę wiedeńską krytycznej analizy dyskursu (*Kritische Wiener Diskursanalyse*), a na jej czele R. Wodak, grupę duisburską (*Duisburger Gruppe*) wokół S. Jägera, historyczna analiza dyskursu reprezentowana przez T. A. van Dijka i A. Landwera, studia kulturowe (*Cultural studies*) rozwijające się wokół Ch. Barkera i D. Galasinskiego a także krytyczną analizę dyskursu socjologii wiedzy (*Wissenssoziologische Diskursanalyse*), stworzoną przez R. Kellera. Wielokierunkowość jest bardzo istotną cechą krytycznej analizy dyskursu. Na ten fakt zwróciła uwagę wyraźnie uwagę R. Wodak mówiąc: „there is no one CDA approach. All CDA approaches have their own theoretical position combined with a specific methodology and methods. And I need to emphasise again, every theoretical approach in CDA is inherently interdisciplinary because it aims at investigating complex social phenomena which are inherently inter- or transdisciplinary and certainly not to be studied by linguistics alone” (G. Kendall 2007 [29]).

Jądro rozważań prowadzonych obecnie w ramach krytycznej analizy dyskursu stanowią przede wszystkim poglądy sformułowane przez M. Foucault, zazwyczaj określane, jako „teoria dyskursu”, choć wcześniej w obręb tych rozważań włączano także „krytykę etyki” J. Habermasa (zob. R. Keller et al. 2005, 2007). Niektórzy autorzy dostrzegają początki krytycznej analizy dyskursu w tzw. „zachodnim marksizmie” (zob. N. Fairclough, R. Wodak 1997) lub „neomarksizmie” (S. Titscher et al. 1998). R. Wodak w wywiadzie, jaki przeprowadził G. Kendall (2007), zakres znaczeniowy wyrażenia „krytyczny” określiła tak: „‘Critical’ means not taking things for granted, opening up complexity, challenging reductionism, dogmatism and dichotomies, being self-reflective in my research, and through these processes, making opaque structures of power relations and ideologies manifest. ‘Critical’, thus, does not imply the common sense meaning of ‘being negative’ – rather ‘skeptical’. Proposing alternatives is also part of being ‘critical’. (...) One of the most important developments in CDA is a new focus on identity politics (‘transition and social change’), language policies, and on integrating macro social theories with linguistic analysis.” (G. Kendall 2007 [17;19]).

Natomiast na pytanie G. Kendalla dotyczące relacji pomiędzy lingwistyką a socjologią, przede wszystkim relacji pomiędzy ich koncepcjami i metodami ba-

dawczymi R. Wodak odpowiedziała w następujący sposób: “Very true – the gap between different epistemological positions and paradigms, between macro and micro can not be bridged in a one-to-one fashion. There will necessarily always be a tension. However, I strive for what I call ‘integrated interdisciplinarity’: integrating approaches for an object under investigation in innovative ways. Of course, sometimes add-on interdisciplinarity occurs which can be very ad hoc and superficial; if various disciplinary perspectives are not discussed, and their epistemological framework not reflected before they are used or integrated, then interdisciplinarity does not make much sense” (G. Kendall 2007 [39]).

Tak, czy inaczej, jeżeli formalna definicja przedmiotu dziedziny nauki ma postać zbioru $[O_1 \dots O_x; W_1 \dots W_y; R_1 \dots R_z]$, to prymarnym zadaniem krytycznej analizy dyskursu powinno być udzielenie odpowiedzi na pytanie, jakie obiekty oraz jaki ich właściwości znajdują się w centrum jej poznawczego zainteresowania. Ponadto jest ona winna także odpowiedzi na pytanie, jak, tzn. na podstawie czego, pragnie ona dokonać rekonstrukcji (opisu) branych pod uwagę właściwości. Czy na podstawie *tekstów* rozumianych, jako językowe wypowiedzi, czy na podstawie *dyskursów*, rozumianych jako ciągi konkretnie zrealizowanych tekstów różnych uczestników pewnej interakcji, czy też na podstawie innych obiektów podlegających bezpośredniej obserwacji?

6. Wniosek, jaki płynie z przedstawionych rozważań, wobec zarzutu braku „siły”, który został postawiony lingwistyce, jest taki, iż w zasadzie brak podstaw, aby uznać go za zasadnym. U jego podstawy leży, jak się zdaje, przekonanie, jakoby możliwe było ukonstytuowanie takiej dziedziny nauki, która będzie w stanie podjąć się eksplikacji wszystkich właściwości mówców/słuchaczy, jakie umożliwiają im udział w tym, co określa się jako dyskurs. Lingwistyka, co wynika z zakreślonego przez nią przedmiotu badań, zajmuje się (szeroko ujętymi) właściwościami językowymi mówców słuchaczy – i tylko tymi. Innymi właściwościami ludzi zajmują się inne dziedziny nauki. Powtórzmy raz jeszcze: O sile lingwistyki, tak jak o sile każdej innej dziedziny nauki, świadczy to, w jakim stopniu jest ona w stanie naukowo wyjaśnić (opisać) przedmiot swojego poznania. I dodajmy, że od żadnej dyscypliny naukowej nie można wymagać, aby w obręb swojego zainteresowania włączyła wszystkie właściwości obiektów, którymi się ona interesuje.

Ponadto, zarzut braku „siły” lingwistyki jest niesłuszny, bowiem kto twierdzi, że krytyczna analiza dyskursu jest dziedziną „mocniejszą” od lingwistyki, musi zdać sobie sprawę z tego, iż twierdzi *eo ipso*, że krytyczna analiza dyskursu jest w stanie lepiej objaśnić (zrekonstruować) właściwości językowe ludzi, dzięki którym biorą oni udział w dyskursie jako mówcy/słuchacze. Ale jak ma tego dokonać skoro, jak słusznie piszą A. Duszak i N. Fairclough (2008:8), „KAD (krytyczną analizę dyskursu – S.G.) postrzegać można jako rodzinę różnych podejść krytycznych” i skoro, jak piszą dalej autorzy, „KAD nie zajmuje się językiem ani dyskursem samym w sobie, lecz po części dyskursywnymi procesami społecznymi (takimi jak relacje, systemy, struktury). Punktem wyjścia badań KAD jest, co znamienne, nie język czy dyskurs *per se*; ponieważ KAD ma charakter krytyczny, zagadnieniami badawczymi są tu problemy i kwestie życia społecznego, związane np. z imigra-

cją i społeczną integracją imigrantów, pozycja kobiet i grup mniejszościowych we współczesnych społeczeństwach, degradacją środowiska naturalnego, bezrobociem czy też ingerencją rynku w sfery edukacji i opieki zdrowotnej”?

Z przedstawionych powyżej uwag, dotyczących zasad wyznaczania zakresu przedmiotowego dziedzin naukowych wynika, że lingwistyce trzeba pozostawić to, co lingwistyczne i nie należy wymagać od niej, aby zajmowała się dodatkowo wyjaśnianiem kwestii socjologicznych, czy też psychologicznych, a tym bardziej, aby zaczęła zajmować się krytyką społeczną, ideologią, czy też degradacją środowiska naturalnego!

BIBLIOGRAFIA (ROZSZERZONA)

- ANGERMÜLLER J. (ed.) (2001), *Diskursanalyse: Theorien, Methoden, Anwendungen*. Hamburg.
- ANTOS G. (1997), *Texte als Konstitutionsformen von Wissen. Thesen zu einer evolutionstheoretischen Begründung der Textlinguistik*, (w:) Antos G., Tietz H. (ed.), *Die Zukunft der Textlinguistik. Traditionen, Transformationen, Trends*. Tübingen, s. 43-63.
- ANTOS G. (2007), „*Texte machen Wissen sichtbar!*“ *Zum Primat der Medialität im Spannungsfeld von Textwelten und (inter-)=kulturellen Wirklichkeitskonstruktionen*, (w:) GRUCZA F., OLPIŃSKA M., SCHWENK H.-J. (2007) (ed.), *Germanistische Perspektiven der Multimedialität, Multilingualität und Multikulturalität. Materialien der Jahrestagung des Verbandes Polnischer Germanisten*, Opole 11-13 Mai 2007. Warszawa, s. 34-45
- AUER P. (1999): *Sprachliche Interaktion. Eine Einführung anhand von 22 Klassikern*. Tübingen.
- BARKER Ch., D. GALASINSKI (2001), *Cultural studies and discourse analysis: A dialogue on language and identity*. London
- BENKE G. (2000), *Diskursanalyse als sozialwissenschaftliche Untersuchungsmethode*, (w:) SWS-Rundschau Heft 2, Wien: Sozialwissenschaftliche Studiengesellschaft, s. 140-162.
- BERGMANN J. (1981): *Ethnomethodologische Konversationsanalyse*, (w:) P. Schröder, H. Steger (eds.), *Dialogforschung*. Düsseldorf, s. 9-52.
- BRINKER K., G. ANTOS, W. HEINEMANN, S. F. SAGER (2000) (ed.), *Text- und Gesprächslinguistik. Ein internationales Handbuch zeitgenössischer Forschung*. Bd. 1, 2. Berlin, New York.
- BÜHRMANN A. D., R. DIAZ-BONE, E. GUTIÉRREZ-RODRÍGUEZ, W. SCHNEIDER, G. KENDALL, F. TIRADO (2007), *Von Michel Foucaults Diskurstheorie zur empirischen Diskursforschung*, (w:) *Forum Quantitative Sozialforschung / Forum: Qualitative Social Research*, 8(2): <http://nbn-resolving.de/urn:nbn:de:0114-fqs0702E10>.
- CHOULIARAKI L., N. FAIRCLOUGH (1999), *Discourse in Late Modernity: Rethinking Critical Discourse Analysis*. Edinburgh
- DEPPERMAN A. (2000), *Ethnografische Gesprächsanalyse: Zu Nutzen und Notwendigkeit von Ethnografie für die Konversationsanalyse*, (w:) *Gesprächsforschung – Online-Zeitschrift zur verbalen Interaktion* 1, s. 96-124.
- DIAZ-BONE R. (2002), *Kulturwelt, Diskurs und Lebensstil*. Opladen
- DIAZ-BONE, R. (2005), *Zur Methodologisierung der Foucaultschen Diskursanalyse* [48 Absätze]. *Forum Qualitative Sozialforschung / Forum: Qualitative Social Research*, 7(1): <http://www.qualitative-research.net/fqs-texte/1-06/06-1-6-d.htm>
- DUSZAK A. (1998), *Tekst, dyskurs, komunikacja międzykulturowa*. Warszawa.
- DUSZAK A., N. FAIRCLOUGH (eds.) (2008), *Wstęp. Krytyczna analiza dyskursu - nowy obszar badawczy dla lingwistyki i nauk społecznych*, (w:) Duszak, A., F. Fairclough (eds.) (2008), *Krytyczna analiza dyskursu: interdyscyplinarne podejście do komunikacji społecznej*. Kraków, s. 7-29

- DUSZAK, A. (2009), *O władzy języka, słabości lingwistyki i potrzebie krytycznej analizy dyskursu* (w:) Uniwersytet Warszawski, Luty 2009, s. 12-13
- EBERLE Th. S. (1997), *Ethnomethodologische Konversationsanalyse*, (w:) R. Hitzler, A. Honer (eds.), Sozialwissenschaftliche Hermeneutik. Opladen, s. 245-281.
- EDMONSON W. (1981), *Spoken Discourse. A Model for Analysis*. London.
- EHLICH K. (1981), *Funktional-pragmatische Kommunikationsanalyse*, (w:) D. Flader (ed.), Verbale Interaktion. Studien zur Empirie und Methodologie der Pragmatik. Stuttgart, s. 127-144.
- EHLICH K. (2002), *Schrift, Schriftträger, Schriftform: Materialität und semiotische Struktur*, (w:) Greber E., Ehlich K., Müller J.-D. (ed.), Materialität und Medialität on Schrift. Bielefeld, s. 91-111
- EHLICH K. (eds.), (1980), *Erzählen im Alltag*. Frankfurt
- ENGBERG J. (1997), *Konventionen von Fachtextsorten. Kontrastive Analysen zu deutschen und dänischen Gerichtsurteilen*. Tübingen.
- ENGBERG J. (2002a), *Fachsprachen - Grundlagen ihrer (kognitionslinguistischen) Beschreibung*, (w:) Koskela M., et al. (ed.), Porta Scientiae. Vasa: University of Vasa, s. 161-173.
- ENGBERG J. (2002b), *Fachsprachlichkeit -eine Frage des Wissens*, (w:) Ch. Schmidt (ed.), *Wirtschaftsalltag und Interkulturalität. Fachkommunikation als interdisziplinäre Herausforderung*. Wiesbaden, s. 219-238.
- FAIRCLOUGH N. (1992), *Discourse and text: linguistic and intertextual analysis within discourse analysis*, (w:) Discourse & Society 3, s. 193-219.
- FAIRCLOUGH N. (1995a), *Media Discourse*. London, New York
- FAIRCLOUGH N. (1995b), *Critical Discourse Analysis. The critical study of language*. London, New York
- FAIRCLOUGH N., R. WODAK (1977), *Critical Discourse Analysis*, (w:) T. A. van Dijk (ed.), Discourse as Social Interaction. Discourse Studies – A Multidisciplinary Introduction. Vol. 2. London, s. 259-284
- FIEHLER R. (2006), *Gesprochene Sprache*, (w:) Duden. Die Grammatik. Mannheim, s. 1175-1257.
- FIEHLER R., B. BARDEN, M. ELSTERMANN, B. KRAFT (2004), *Eigenschaften gesprochener Sprache*. Tübingen.
- FORNER W. (ed.) 2006, *Sprachliche und fachliche Kompetenzen: zwei Seiten eines Blattes? 20 Jahre Siegener Institut für Sprachen im Beruf*. Frankfurt am Main, etc.
- FOUCAULT M. (1974a), *Die Ordnung der Dinge. Eine Archäologie der Humanwissenschaften*. Frankfurt am Main. [Les Mots et les Choses, Paris: 1966]
- FOUCAULT M. (1974b), *Die Ordnung des Diskurses*. München [L'ordre du discours. Paris: 1971]
- FOUCAULT M. (1983), *Beyond Structuralism and Hermeneutics*. Chicago
- FRITZ G., HUNDSNURSCHER F. (1994) (red.), *Handbuch der Dialoganalyse*. Tübingen.
- FURCHNER I. (2002), *Gespräche im Alltag – Alltag im Gespräch: Die Konversationsanalyse*, (w:) H. M. Müller (ed), Arbeitsbuch Linguistik. Paderborn, s. 306-327.
- GARFINKEL H. (1967), *Studies in Ethnomethodology*. Englewood Cliffs, N.J.
- GEISSNER H. (1988), *Sprechwissenschaft. Theorie einer mündlichen Kommunikation*.
- GILLET G. (2009), *The mind and its discontents*. Oxford
- GOFFMANN E. (1959), *The presentation of self in everyday life*. New York
- GORZELAŃCZYK E. J. (2003), *Genetyczne źródła języka*. Scripta Neophilologica Posnaniensia V, s. 49-54
- GRUCZA F. (1983), *Zagadnienia metalingwistyki. Lingwistyka – jej przedmiot, lingwistyka stosowana*. Warszawa.
- GRUCZA F. (1993), *Język, ludzkie właściwości językowe, językowa zdolność ludzi*, (w:) Pionka J., Wiercińska A. (ed.), Człowiek w perspektywie ujęć biokulturowych, Poznań, s. 151-174.
- GRUCZA F. (1994), *O wieloznaczności nazwy „język”, heterogeniczności wiązanych z nią desygnatów i istocie rzeczywistych języków ludzkich*, (w:) Przegląd Glottodydaktyczny 13, s. 7-38
- GRUCZA F. (1997), *Języki ludzkie a wyrażenia językowe, wiedza a informacja, mózg a umysł ludzki*, (w:) Grucza F., Dakowska M. (ed.), Podejścia kognitywne w lingwistyce, translatoryce i glottodydaktyce. Warszawa, s. 7-21.

- GRUCZA F. (2005), *Wyrażenie „upowszechnianie nauki” - jego status i znaczenie w świetle teorii aktów komunikacyjnych i lingwistyki tekstów*, (w:) Grucza F., Wiśniewski W. (ed.) *Teoria i praktyka upowszechniania nauki wczoraj i jutro*. Warszawa, s. 41-76.
- GRUCZA F. (2007), *Lingwistyka stosowana. Historia – zadania – osiągnięcia*. Warszawa
- GRUCZA F. (2009), *Nauka – poznanie – wiedza – język(i). Zarys lingwistycznych podstaw epistemologii antropocentrycznej* (w druku).
- GRUCZA S. (2004), *Od lingwistyki tekstu do lingwistyki tekstu specjalistycznego*. Warszawa
- GRUCZA S. (2008), *Lingwistyka tekstu a Analiza dialogu – w sprawie nieporozumień wokół ich przedmiotowej dyferencjacji*, (w:) *Przegląd Glottodydaktyczny* 24, s. 7-18
- GRZMIL-TYLUTKI, H. (2007), *Gatunek w świetle francuskiej teorii dyskursu*. Kraków
- GÜLICH E. (2008), *Konversationsanalyse. Eine Einführung am Beispiel des Französischen*. Tübingen
- GÜNTHER S., H. KNOBLAUCH (1997), *Gattungsanalyse*, (w:) R. Hitzler, A. Honer (eds.), *Sozialwissenschaftliche Hermeneutik*. Opladen, s. 281-309.
- HUTCHBY I. R. WOOLFITT (1998), *Conversation analysis – principles, practices and applications*. Cambridge
- HUTCHBY I., R. WOOLFITT (1998), *Conversation analysis*. Cambridge
- JÄGER L. (2004), *Wie viel Sprache braucht der Geist? Mediale Konstitutionsbedingungen des Mentalen*, (w:) Jäger L., Linz E. (eds.), *Medialität und Mentalität. Theoretische und empirische Studien zum Verhältnis von Sprache, Subjektivität und Kognition*. München, s. 15-42
- JÄGER S. (1999), *Kritische Diskursanalyse. Eine Einführung* (2. überarb. und erw. Auflage). Duisburg.
- JÄGER S. (2001), *Diskurs und Wissen. Theoretische und methodische Aspekte einer Kritischen Diskurs- und Dispositivanalyse*, (w:) R. Keller, A. Hirsland, W. Schneider, W. Viehöver (eds.) *Handbuch Sozialwissenschaftliche Diskursanalyse*. Bd.1: Theorien und Methoden. Opladen, s. 81-112
- JÄGER S. (2008), *Wie kritisch ist die Kritische Diskursanalyse? Ansätze zu einer Wende kritischer Wissenschaft*. Münster
- JÄGER S. (2009), *Kritische Diskursanalyse. Eine Einführung*. Duisburg
- JÄGER, S. (2006), *Diskurs und Wissen*, (w:) R. Keller, A. Hirsland, W. Schneider, W. Viehöver (eds.), *Handbuch Sozialwissenschaftliche Diskursanalyse* Bd. 1: Theorien und Methoden. Wiesbaden, s.83-115.
- JÄRGENSEN M. W., L. J. PHILIPPS (2002), *Discourse analysis as theory and method*. London
- KAJETZKE L. (2008), *Wissen im Diskurs. Ein Theorienvergleich von Bourdieu und Foucault*. Wiesbaden
- KELLER R. (2005), *Wissenssoziologische Diskursanalyse als interpretative Analytik*, (w:) R. Keller, A. Hirsland, W. Schneider, W. Viehöver (eds.), *Die diskursive Konstruktion von Wirklichkeit. Zum Verhältnis von Wissenssoziologie und Diskursforschung*. Konstanz, s. 49-76.
- KELLER R. (2005a), *Wissenssoziologische Diskursanalyse. Grundlegung eines Forschungsprogramms*. Wiesbaden
- KELLER R. (2006), *Wissenssoziologische Diskursanalyse*, (w:) R. Keller, A. Hirsland, W. Schneider, W. Viehöver (eds.), *Handbuch Sozialwissenschaftliche Diskursanalyse* Bd. 1: Theorien und Methoden. Wiesbaden, s. 115-146
- KELLER R. (2007), *Diskursforschung. Eine Einführung für SozialwissenschaftlerInnen* (3. aktualisierte Auflage). Wiesbaden
- KELLER R. (2007). *Diskurse und Dispositive analysieren. Die Wissenssoziologische Diskursanalyse als Beitrag zu einer wissensanalytischen Profilierung der Diskursforschung*, (w:) *Forum Quantitative Sozialforschung / Forum: Qualitative Social Research*, 8(2): <http://nbn-resolving.de/urn:nbn:de:0114-fqs0702198>.
- KELLER R. A. HIRSELAND, W. SCHNEIDER, W. VIEHÖVER (eds.) (2005), *Die diskursive Konstruktion von Wirklichkeit. Zum Verhältnis von Wissenssoziologie und Diskursforschung*. Konstanz.

- KENDALL G. (2007). *What Is Critical Discourse Analysis? Ruth Wodak in Conversation With Gavin Kendall*, (w:) Forum Qualitative Sozialforschung / Forum: Qualitative Social Research, 8(2): <http://nbn-resolving.de/urn:nbn:de:0114-fqs0702297>.
- KNOBLAUCH H. (2003), *Konversationsanalyse*, (w:) R. Bohnsack et al. (ed.), Hauptbegriffe qualitativer Sozialforschung. Opladen, s. 105-109.
- KOTTHOFF H. (2006), *Sprache und Sprechen*, (w:) A. Scherr (ed.), Soziologische Basics. Opladen, s. 164-170.
- KRÄMER S. (2002), *Sprache und Sprechen oder: Wie sinnvoll ist die Unterscheidung zwischen einem Schema und seinem Gebrauch? Ein Überblick*, (w:) Krämer S., König E., (ed.), Gibt es eine Sprache hinter dem Sprechen? Frankfurt a. M., s. 97-125.
- LABOCHA, J. (2008), *Tekst, wypowiedź, dyskurs w procesie komunikacji językowej*. Kraków
- LANDWEHR A. (2008), *Historische Diskursanalyse*. Frankfurt am Main etc.
- LANDWEHR, A. (2001), *Geschichte des Sagbaren. Einführung in die historische Diskursanalyse*. Tübingen
- LIEBERT W.-A. (2002), *Wissenstransformationen: Handlungssemantische Analysen von wissenschafts- und Vermittlungstexten*. Berlin
- LINELL P. (1998), *Approaching Dialogue. Talk, interaction and contexts in dialogical perspectives*. Amsterdam
- LINZ E. (2002), *Indiskrete Semantik. Kognitive Linguistik und neurowissenschaftliche Theoriebildung*. München.
- LÖNNEKER B. (2005), *Weltwissen in Textannotationen mit Konzeptframes: Modell, Methode, Resultate*, (w:) Brauu S., Kohn K. (ed.), Sprache(n) in der Wissensgesellschaft. Frankfurt a. M., s. 127-142.
- LÖRSCHER W., R. SCHULZE (1994), *Die britische Diskursanalyse*, w: G. Fritz, F. Hundsnurscher (red.), *Handbuch der Dialoganalyse*. Tübingen, s. 51-68.
- McNAY L. (1996), *Foucault – a critical introduction*. Cambridge
- MILLS S. (1997), *Discourse*. London
- NEULAND E. (1995), *Mündliche Kommunikation: Gesprächsforschung – Gesprächsförderung*, (w:) Der Deutschunterricht 1, s. 3-15.
- POLLAK A. 2002, *Kritische Diskursanalyse – ein Forschungsansatz an der Schnittstelle von Linguistik und Ideologiekritik*, (w:) ZfAL 36, s. 33-48
- REISIGL M. (2007), *Projektbericht: Der Wiener Ansatz der Kritischen Diskursanalyse*. Forum Qualitative Sozialforschung / Forum: Qualitative Social Research, 8(2): <http://nbn-resolving.de/urn:nbn:de:0114-fqs0702P75>.
- ROTH G. (1996), *Das Gehirn und seine Wirklichkeit: kognitive Neurobiologie und ihre philosophischen Konsequenzen*. Frankfurt a. M..
- ROTH G. (2003), *Fühlen, Denken, Handeln: Wie das Gehirn unser Verhalten steuert*. Frankfurt a. M..
- SACHS H. (1992), *Lectures on conversation. Vol I & II*. Edited by Gail Jefferson with introduction by Emanuel A. Schegloff. Oxford.
- SACHS H., E. A. SCHEGLOFF, G. JEFFERSN (1974), *A simplest systematics for the organization of turn-taking for conversation*, w: Language 50, s. 696-735
- SANDIG B. (2006), *Textstilistik des Deutschen*. Berlin, New York.
- SANDIG B., M. SELTING (1997), *Discourse Styles*, (w:) T. van Dijk (ed.), *Discourse as Structure and Process: A Multidisciplinary Introduction*. London, s. 138-156.
- SCHIFFRIN D. (1994), *Approaches to discourse*. London
- SCHMIDT Ch. M. (2001), *Abstraktionsgrad als Fachsprachenparameter? Die methodologische Relevanz eines kognitionslinguistisch fundierten Fachsprachen-Begriffs aus interkultureller Perspektive*, (w:) Zeitschrift für Angewandte Linguistik, 34, s. 83-104.
- SCHNEIDER H. J. (2002), *Beruhet das Sprechenkönnen auf einem Sprachwissen?*, (w:) Krämer S., König E. (ed.), Gibt es eine Sprache hinter dem Sprechen? Frankfurt a. M., s. 129-150.

- SCHNOTZ W. (1994), *Aufbau von Wissenstrukturen. Untersuchungen zur Kohärenzbildung beim Wissenserwerb mit Texten*. Weinheim.
- SCHÖNBERGER A. (2003), *Drei falsche Grundannahmen der modernen Sprachwissenschaft*, (w:) Radatz H.-I., Schlösser R. (ed.): *Donum grammaticorum: Festschrift für Harro Stammerjohann*. Tübingen, s. 267-286.
- SCHOPF A. (1997), *Fünfzig Jahre englische Sprach- und Literaturwissenschaft: vom Strukturalismus zur Textlinguistik, von Beda Venerabilis zu Dylan Thomas*. Neuried.
- SCHWITALLA J. (1997), *Gesprochenes Deutsch. Eine Einführung*. Berlin.
- STENSCHKE O. (2002), *Einmal Text-Diskurs und zurück. Welches Interesse hat die diskursanalytische Forschung daran, Ordnung ins Dickicht der Textdefinition(en) zu bringen?*, w: U. Fix, K. Adamzik, G. Antos, M. Klemm (red.), *Brauchen wir einen neuen Textbegriff?: Antworten auf eine Preisfrage*. Wien, s. 113-120.
- TITSCHER S., R. WODAK, M. MEYER, E. VETTER (1998), *Methoden der Textanalyse*. Opladen, Wiesbaden
- VENTOLA E. (2000), *Discourse Studies in the English-Speaking Countries*, w: K. Brinker, G. Antos, W. Heinemann, S. F. Sager (red.), *Text- und Gesprächslinguistik. Bd. 2*. Berlin, New York, s. 979-994.
- WARNKE J. (2002), *Texte in Texten. Poststrukturalistischer Diskursbegriff und Textlinguistik*, w: K. Adamzik (red.), *Texte, Diskurse, Interaktionsrollen. Analysen zu Kommunikation im öffentlichen Raum*. Tübingen, s. 1-17.
- WAŚNIK Z. (1986), *W sprawie koncepcji antropocentrycznej języka na potrzeby lingwistyki stosowanej. Na marginesie książki Franciszka Gruczy Zagadnienia Metalingwistyki*, (w:) *Acta Universitatis Wratislaviensis. Studia Linguistica X* 1986, s. 91-102.
- WAŚNIK Z. (1996), *O heteronomicznej naturze przedmiotu nauk o języku i sposobach jego autonomizowania*, (w:) Waśnik Z. (ed.), *Heteronomie języka*. Wrocław, s. 9-26.
- WAŚNIK Z. (2005a) *Język, języki czy właściwości językowe członków wspólnot komunikatywnych w przedmiocie badań lingwistycznych*, (w:) *Scripta Neophilologica Posnaniensia VII*, s. 195-219.
- WAŚNIK Z. (2005b) *Rozumienie sposobów istnienia języka a kryteria podziału pracy lingwistycznej*, (w:) Balowski M., Chlebda W. (eds.), *Ogród nauk filologicznych. Księga jubileuszowa poświęcona Profesorowi Stanisławowi Kochmanowi*. Opole, s. 657-65.
- WAŚKI E. (2007), *Język - narzędzie czy właściwość człowieka?* Poznań
- WEIDACHER G. (2004), *Der gefrorene Text. Zur Rolle der Textoberfläche als Grenze der Interpretation*, (w:) *ZfAL (Zeitschrift für Angewandte Linguistik)*, 41, s. 49-66
- WEISS G., R. WODAK (eds.) (2003), *Critical discourse analysis. Theory and interdisciplinarity*, Houndhills, s. 35-46
- WEISS G., R. WODAK (eds.) (2003), *CDA. Theory and interdisciplinarity*. London
- WICKHAM G., G. Kendall (2007), *Critical Discourse Analysis, Description, Explanation, Causes: Foucault's Inspiration Versus Weber's Perspiration*, (w:) *Forum Qualitative Sozialforschung / Forum: Qualitative Social Research* 8(2): <http://nbnresolving.de/urn:nbn:de:0114-fqs070246>.
- WODAK R. (1996), *Disorders of Discourse*. London
- WODAK R. (1997), *Gender and Discourse*. London
- WODAK R., P. Chilton (eds.) (2005), *New Agenda in (Critical) Discourse Analysis*. Amsterdam
- YNGVE V. H. (1986), *Linguistics as a Science*. Bloomington and Indianapolis.
- YNGVE V. H. (1991), *Concepts of text and knowledge*, (w:) Volpe A. D. (ed.), *The 17th LACUS Forum, 1990*, Linguistic Association of Canada and the United States, Lake Bluff, IL, s. 539-550.
- YNGVE V. H. (1996), *From Grammar to Science: New Foundations for General Linguistics*. Amsterdam, Philadelphia.
- ZIEM A. (2008), *Frames und sprachliches Wissen. Kognitive Aspekte der semantischen Kompetenz*. Berlin etc.
- ZIMMERMANN K. (2004), *Die Frage der Sprache hinter dem Sprechen: Was kann die Gehirnforschung dazu beitragen?*, (w:) Graumann A., Holz P., Plümacher M. (ed.) *Towards a Dynamic*

Theory of Language. A Festschrift for Wolfgang Wildgen on Occasion of his 60th Birthday. Bochum, s. 21-57.

ZIMMERMANN K. (2006), *Wilhelm von Humboldts Verstehens- und Wortbegriff. Eine konstruktivistische Sprachtheorie avant la lettre*, (w:) Beiträge zur Geschichte der Sprachwissenschaft, 16 (2006), s. 1-26.

ON THE MISCONCEPTIONS ABOUT „THE POWER” OF LINGUISTICS

Recent readings concerning discourse analysis, its aims, tasks and explicative potential support the thesis that there has been a lot of confusion around discourse analysis, especially around its subject scope. It seems that the confusion is mainly caused by lack of understanding of what it is that we refer to as “language” and how it exists. By ignoring the ontological answers concerning language, the linguistic discussion on discourse is distorted, and often this ignorance also leads to taking refuge in psychological and/or sociological discussion. As a consequence, due to lack of understanding of what language is and how it exists, language (linguistic) issues are sometimes explained with help of psychological and/or sociological theories and approaches.

If the formal definition of the subject of science has the form of the following set $[O_1 \dots O_x; W_1 \dots W_y; R_1 \dots R_z]$, then the primary tasks of the critical discourse analysis should consist in answering the question which objects and which characteristics of these objects are in the center of its cognitive interest. Moreover, the critical discourse analysis should also give answer to the question how and on what grounds it tries to reconstruct (describe) the characteristics taken into consideration. On the grounds of *texts* understood as linguistic expressions, on the basis of *discourses* understood as sequences of texts produced materially by various participants of the given interaction, or on the grounds of other objects under observation?

Słowa kluczowe:

język, idiolekt, polilekt, tekst, wypowiedź językowa, dyskurs, lingwistyka, analiza dyskursu, przedmiot badań lingwistyki, przedmiot badań analizy dyskursu